

Стылі маўлення

§ 7. Паглыбленне паняцця пра стылі маўлення. Стылеўтваральная роля моўных сродкаў

45. Прачытайце тэксты. Вызначце, да якога стылю адносіцца кожны з тэкстаў. Дайце ім характарыстыку, выкарыстаўшы табліцу «Стылі маўлення».

I. Дамавыя вераб'і — вельмі асцярожныя і кемлівыя птушкі. Апроч таго, вялікія чысцёхі, бо любяць купацца ў лужынах або ў пяску. Некаторыя гаспадары лічаць, што вераб'і — нахлебнікі і шкоднікі, спускаюць агароды і сады. Але ўсё ж гэта шчырыя нашы прыяцелі. Вясной і летам, калі кормяць сваіх птушанят, яны знішчаюць пражэрлівых вусеняў і мноства іншых насякомых (*Паводле У. Ягоўдзіка*).

II. Дамавы верабей — найбольш распаўсюджаны від роду сапраўдных вераб'ёў, сямейства вераб'іных. Даўжыня цела — да 16 см, маса — 23—35 г. Самец у шлюбным уборы з шэрым верхам і карычневай патыліцай, з чорным «галыштукам». Узімку чорны колер робіцца больш светлым, маладыя асобіны падобны да самак. Жыве ў населеных пунктах і на тэрыторыях непасрэдна вакол іх. Можа сустракацца на збожжавых і кукурузных палях (*З кнігі «Птушкі Еўропы»*).

III. 1 красавіка ў школе адбудзецца мерапрыемства, прымеркаванае да Міжнароднага дня птушак. Вучні змогуць наведаць фотавыставу, прысвечаную птушкам Беларусі, уласнаручна вырабіць птушак з паперы і пасля ўпрыгожыць імі кабінет біялогіі.

Старшыня гуртка «Сябры прыроды».

IV. Адкрыццё помніка ў горадзе Баранавічы адбылося ў рамках нацыянальнай кампаніі «Дамавы верабей — птушка 2003»,

якую праводзіла рэспубліканская грамадская арганізацыя «Ахова птушак Бацькаўшчыны». Металічная птушка сядзіць на паўтараметровым пастаменце. На помніку надпіс: «Да вас я назаўсёды прыляцеў: не вырай вабіць, а Радзіма».

Пільная ўвага беларускіх арнітолагаў* да вераб'я невыпадковая. З'яўляючыся адным з найбліжэйшых крылатых суседзяў чалавека, дамавы верабей

адносіцца да так званых біялагічных індыкатараў — відаў, па стане папуляцый* якіх можна меркаваць пра змены ў навакольным асяроддзі (Паводле А. Заціркі).

Чаму верабей адносіцца да так званых біялагічных індыкатараў?

Як вы разумееце сэнс прыказкі «Дзяржыся з варонаю і вераб'ём, што ў вырай не ляцяць»? Чаму вучыць народная мудрасць?

Якія яшчэ птушкі Беларусі не адлятаюць у вырай?

СТЫЛІ МАЎЛЕННЯ			
Сфера выкарыстання	Задачы маўлення	Стылёвыя рысы	Асноўныя жанры
Гутарковы стыль			
Бытавыя, сямейныя, сяброўскія зносіны	Абмяняцца думкамі, пачуццямі, інфармацыяй з блізкімі, знаёмымі людзьмі	Непасрэднасць, натуральнасць маўлення. Адносіны да прадмета маўлення выражаны	Бытавая гутарка, размова
Кніжныя стылі			
Мастацкі стыль			
Творы мастацкай літаратуры і вуснай народнай творчасці	Вобразна, маляўніча апісаць які-небудзь прадмет ці з'яву, выказаць свае адносіны да іх	Канкрэтнасць, вобразнасць, маляўнічасць выкладу. Адносіны да прадмета маўлення выражаны	Проза, паэзія, драматургія

Навуковы стыль			
Асвета, навука (падручнікі, навуковыя працы, выступленні і паведамленні на навуковыя тэмы)	Паведаміць дакладныя звесткі і факты, якія маюць тэарэтычнае значэнне, растлумачыць іх	Дакладнасць, доказнасць, лагічнасць выкладу. Адносіны да прадмета маўлення не выражаны	Навуковы артыкул, рэферат, манаграфія, энцыклапедыя і інш.
Афіцыйны стыль			
Афіцыйныя зносіны, справаводства, заканадаўства	Паведаміць звесткі, якія маюць практычнае значэнне, даць дакладныя парады, указанні, рэкамендацыі	Прадпісальны характар маўлення, дакладнасць, стандартызаванасць. Адносіны да прадмета маўлення не выражаны	Закон, пастанова, указ, дагавор, пагадненне, аб'ява, заява, аўтабіяграфія і інш.
Публіцыстычны стыль			
Грамадска-палітычная дзейнасць (газеты, часопісы, выступленні)	Паведаміць інфармацыю, якая мае грамадска-палітычнае значэнне. Уздзеінічаць на думкі і пачуцці людзей	Эмацыянальнасць, доказнасць, дакладнасць, надзённасць, даходлівасць выкладу. Адносіны да прадмета маўлення выражаны	Выступленне, артыкул на грамадска-палітычную тэму, нататка*, інтэрв'ю* і інш.

46. Параўнайце стылі тэкстаў I і II (практ. 45). Якія моўныя сродкі адпавядаюць задачам стыляў гэтых тэкстаў?

Для **навуковага стылю** характэрна аб'ектыўнасць, абагульненасць і дакладнасць выкладу, што абумоўлівае ўжыванне слоў з прамым значэннем, шырокае выкарыстанне тэрмінаў, абстрактнай лексікі. У навуковым стылі амаль не сустракаюцца клічныя і пытальныя сказы, а таксама іншыя сродкі эмацыянальнасці

і экспрэсіўнасці. У навуковых тэкстах выкарыстоўваюцца пераважна складаныя сказы, простыя сказы ўскладненай будовы (з аднароднымі і адасобленымі членамі сказа, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі і інш.).

У мастацкім стылі ўжываюцца ўсе пласты лексікі з яе прамым і пераносным значэннем, экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкай, усе сродкі граматыкі, багатая фразеалогія беларускай літаратурнай мовы і нават розныя нелітаратурныя моўныя адзінкі (дыялектызмы, жарганізмы і інш.). Гэты стыль вызначаецца вобразнасцю, эмацыянальнасцю, экспрэсіўнасцю і разнастайнасцю, сродкі выражэння якіх самыя разнастайныя.

47. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль. Назавіце характэрныя для гэтага стылю моўныя сродкі.

— Колькі будзе, калі да пяці дадаць пяць? — пытаецца настаўнік у першакласніка Андрэйкі.

Андрэйка задумаўся.

— Ну, я табе даў пяць яблыкаў, а потым яшчэ пяць. Колькі ты мне павінен аддаць?

— Дванаццаць! — выпаліў Андрэйка.

— Дрэнна, сядай, — сказаў настаўнік.

— Эх ты, разява! Скажаў бы дзесяць, і ўсё добра было б, — шэпча яму яго сусед Саўка.

— Ага, дзесяць... Я дванаццаць прапанаваў, і то ён не згадзіўся (В. Фэрэнц).

Гутарковы стыль супрацьпастаўляецца ўсім іншым (кніжным) стылям маўлення. Ён абслугоўвае сферу неафіцыйных зносін, таму для яго характэрна ўжыванне слоў з канкрэтным значэннем (*бяроза, вуліца, завод, сонца*), гутарковых слоў і выразаў (*бездар, прысунуцца, смяльчак*), выразаў маўленчага этыкету (*Добры дзень! Бывай! Дзякуй!*). Шырока выкарыстоўваюцца выклічнікі, мадальныя часціцы (*Эх, як добра! Ух, які вялікі! Ого!*), няпоўныя, безасабовыя сказы, сказы са звароткамі.

48. Прачытайце тэкст. Абгрунтуйце яго прыналежнасць да афіцыйнага стылю. Назавіце характэрныя для гэтага стылю лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя сродкі.

Шлюб, сям'я, мацярынства, бацькоўства і дзяцінства знаходзяцца пад аховай дзяржавы.

Жанчына і мужчына пасля дасягнення шлюбнага ўзросту маюць права на добраахвотнай аснове ўступіць у шлюб і стварыць сям'ю. Муж і жонка раўнапраўныя ў сямейных адносінах.

Бацькі або асобы, якія іх замяняюць, маюць права і абавязаны выхоўваць дзяцей, клапаціцца аб іх здароўі, развіцці і навучанні. Дзіця не павінна падвяргацца жорсткаму абыходжанню або знявазе, прыцягвацца да работ, якія могуць нанесці шкоду* яго фізічнаму, разумоваму або маральнаму развіццю. Дзеці абавязаны клапаціцца пра бацькоў, а таксама пра асоб, якія іх замяняюць, і аказваць ім дапамогу.

Дзеці могуць быць аддзелены ад сваёй сям'і супраць волі бацькоў і іншых асоб, якія іх замяняюць, толькі на падставе рашэння суда, калі бацькі або іншыя асобы, якія іх замяняюць, не выконваюць сваіх абавязкаў...

Моладзі гарантуе...а права на яе духоўнае маральнае і фізічнае разві...ё.^{сн}

Дз...ржава стварае неабходныя ўмовы для свабоднага і эфект...ўнага ўдзелу моладзі ў паліт...чным сац...яльным эканамічным і культурн...м разві...і (*Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, артыкул 32*).

Якія правы і абавязкі маюць бацькі і дзеці ў адносінах адно да аднаго? Як вы выконваеце свае абавязкі?

Запішыце два апошнія сказы тэксту, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы неабходныя знакі прыпынку. Абгрунтуйце правяпіс.

Адметнай рысай **афіцыйнага стылю** з'яўляецца шырокае выкарыстанне стандартных сродкаў, або канцылярскіх штампаў (*за справаздачны перыяд, прымаючы пад увагу, у аднаведнасці са сказаным*), дзеясловаў 3-й асобы са значэннем 'так трэба рабіць' (*гарантуе, забяспечвае, ахоўвае*), спецыяльнай справавой тэрміналогіі (*праводаўца, адказчык, заказчык*)

і адназначных слоў. У ім адсутнічаюць словы з пераносным значэннем, з адценнямі эмацыянальнасці і экспрэсіўнасці, вобразныя сродкі мовы. Сінтаксіс характарызуецца развітымі сказамі, двухсастаўнымі або аднасастаўнымі (безасабовымі), канструкцыямі з дзеясловамі ў неазначальнай форме, якія маюць прадпісальны характар (напрыклад: *забяспечыць, развіваць*), у спалучэнні са словамі *неабходна, трэба, абавязаны, забараняецца, мець права*.

49. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль, абгрунтуйце сваё меркаванне. Ахарактарызуйце моўныя сродкі, уласцівыя гэтаму стылю.

Адной з самых істотных, вызначальных якасцей беларускага характару трэба лічыць надзвычайную талерантнасць — гэта значыць спагадлівасць, цяропімасць беларусаў да прадстаўнікоў розных нацый¹, канфесій, сацыяльна-саслоўных катэгорый насельніцтва, павагу да людзей з іншым светаўспрыманнем, складам мыслення.

Сапраўды, пра наяўнасць у беларусаў гэтай рысы можа сведчыць той факт, што на Беларусі практычна ніколі не было моцных канфліктаў на нацыянальна-рэлігійнай глебе.

Увогуле, традыцыі талерантнасці былі закладзены на Беларусі яшчэ ў старажытныя часы, аб чым могуць даць некаторае ўяўленне, напрыклад, такія факты, як спакойны, негвалтоўны характар увядзення хрысціянства на нашай зямлі ў канцы X—XI стагоддзяў, якое досыць доўга працягвала існаваць адначасова з язычніцкімі вераваннямі мясцовых жыхароў (*Паводле Э. Дубянецкага*).

Назавіце вызначальную рысу характару беларусаў. Як вы разумееце значэнне гэтага слова?

Выберыце сцвярджанне, якое раскрывае сутнасць паняцця *талерантнасць*:

- 1) шырокае і глыбокае пачуццё да сваёй Радзімы, да сваёй Айчыны, гатоўнасць падпарадкаваць свае асабістыя і групавыя інтарэсы агульным інтарэсам краіны, верна службыць ёй і абараняць яе;
- 2) цяропімасць да чужых поглядаў, паводзін, веравызнання;
- 3) хлебасольнасць, уменне прыняць і пачаставаць гасцей.

Якія назвы рыс характару беларусаў адпавядаюць іншым прыведзеным азначэнням?

- Назавіце ўжытыя ў тэксце сказы з пабочнымі словамі. Вызначце іх ролю.

50. Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі, устаўляючы прапушчаныя літары і рас-
стаўляючы неабходныя знакі прыпынку. Падкрэсліце ў тэксце апорныя словы, якія
задзейнічаны ў разгортванні тэмы тэксту.

Флейта

Ужо трэ(ц/цц)юю летнюю раніцу Ліна прачыналася^с ад лагод-
ных гукаў. І гэта быў не клапатлівы голас маці і не голас кошкі.
Ужо трэ(ц/цц)юю раніцу дзяўчынка прачыналася з першымі пра-
мен..чыкамі сонца, яна быццам чула, як яно жартаўліва выглядае
(з)за р..чкі. Ліна ішла ў пакой бацькоў але яны яшчэ сало(д/т)ка
спалі.^{сн} Адкуль жа гэтыя чаро..ныя гукі?

Яна ўбачыла ў ра..чыненае акно дзяўчыну якая стаяла на балко-
не суседняга дома і прыціскала да вуснаў нейкую ср..бную дудачку.

Дзяўчынка пазней даведалася, што гэта флейта. Музы́ка пры-
ціскае яе да вуснаў і ўдзімае ў яе паветра, і чуем мы: нібы птушкі
размаўляюць, ці расінку на траве асвятціў першы прамен..чык со-
нейка, а недзе ўдалечыні журчыць празрысты ручай.

Ліна пазнаёмілася з (дзяўчынай)флейтысткай. А наступнае ле-
та пачалося ўжо з дуэта ср..бных флейт (Паводле В. Прохаравай).

Разгледзьце малюнкi. Вызначце, на якім з іх паказана флейта. Апішыце гэты
музычны інструмент.

